

**ANAYASA MAHKEMESİ'NİN ÜLKE SEÇİM ÇEVRESİ
BARAJINA İLİŞKİN BİREYSEL BAŞVURU KARARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hakan Sabri ÇELİKAY*

ÖZET

Bu çalışmada 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “*genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde geçerli oyların % 10'unu geçemeyen partiler milletvekili çıkaramazlar*” hükmüyle ilgili olarak bazı siyasi partiler tarafından Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru değerlendirilmektedir. Söz konusu bireysel başvuruya ilişkin Anayasa Mahkemesi kararında bireysel başvuru yoluyla ilgili ve tartışmaya açık bazı konular üzerinde durulmaktadır. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru hakkında “*konu bakımından yetkisizlik*” nedeniyle kabul edilmezlik kararı verirken, 6216 sayılı *Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun*'un 45/2. maddesinde yer alan ve yasama işlemlerine karşı doğrudan bireysel başvuru yapılmasını engelleyen hükme dayanmıştır. Oysa Anayasa'nın 148/III. maddesinde hiçbir sınırlamaya yer verilmeden her türlü “*kamu gücü*” ihlallerinin bireysel başvurunun konusu olabileceği ifade edilmiştir. Yasama işlemleri arasında yer alan kanunların bir kamu gücü işlemi olduğu dikkate alındığında, %10 ülke seçim çevresi barajına ilişkin kanun hükmünün de bireysel başvuruya konu olabilmesi anayasal düzenlemenin bir gereğidir. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesinin kararı anayasal düzenlemeyle uyumlu olmadığı gibi, bu kararlar söz konusu barajın kaldırılmasına yargısal yoldan çözüm üretilmesine katkıda bulunma olanağı da değerlendirilmemiştir.

* Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Anahtar Kelimeler: Ülke Seçim Çevresi Barajı, Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kararı.

EVALUATION OF THE JUDGEMENT OF CONSTITUTIONAL COURT ON INDIVIDUAL APPLICATION REGARDING TO COUNTRYWIDE ELECTIONAL THRESHOLD

ABSTRACT

In this study, individual application to Constitutional Court which made by some political parties, and which is related to article 33/1 of Parliamentary Election Law No 2839 that states “*political parties who can not exceed 10% of valid votes of countrywide in general elections and of electoral districts in by-elections can not be represented in the parliament*” will be evaluated. Some issues in the judgement of Constitutional Court which is related to individual petition and is open to question will be urged upon. Constitutional Court decided to inadmissibility of the individual application on the ground of “*ratione materiae*” and based this decision to article 45/2 of Law on Establishment and Procedure of Constitutional Court No 6216 which inhibits individual petitions on legislative transactions. In fact, article 148/III of Constitution states that any “public power” violation can be subject to individual petition without any restriction. Given the laws are legislative transactions and these are public power transactions, provision on 10% countrywide electional threshold can be subject to individual petition and this is a necessity of constitutional regulation. Therefore judgement of Constitutional Court is incompatible with the constitutional regulation and with this judgement, the possibility of contributing to annulment of aforementioned threshold in judiciary means has not been evaluated.

Keywords: *Countrywide Electional Threshold, Constitutional Court, Judgement on Individual Application (Constitutional Complaint)*

GİRİŞ

2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 33. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “*genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde geçerli oyların % 10'unu geçemeyen partiler milletvekili çıkaramazlar*” hükmü, uzun yıllardır ülkemizin siyasal ve hukuksal gündeminde yer almaktadır. Özellikle, hükümet sisteminin değiştirilmesine yönelik anayasal düzenlemelerin gündemde olduğu son

dönemde, söz konusu %10 ülke seçim çevresi barajı daha da tartışmalı hale gelmiştir. Zira bu barajın savunulmasında kullanılan en önemli argüman, hükümet istikrarına hizmet ediyor olmasıdır. Bilindiği üzere, parlamenter hükümet sisteminde, bakanlar kurulu parlamentonun içinden çıkmakta ve onun güvenine dayanmaktadır. Parlamenteoya çok sayıda parti girdiğinde ve hiçbir parti tek başına çoğunluğu sağlayamadığında, hükümeti kurmak zorlaşmakta ve kurulan koalisyon hükümetleri de çoğu kez uzun ömürlü olmamaktadır. Bu nedenle, %10 ülke seçim çevresi barajı, parlamenteoya giren parti sayısını azalttığı ve hükümet istikrarına hizmet ettiği için savunulmaktadır. Oysa yeni anayasal düzenleme ile getirilmek istenen hükümet sisteminde, bakanlar kurulu kaldırılmakta, yürütme organını tek başına oluşturan cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmekte ve parlamentonun güvenine dayanması zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle, artık %10 ülke seçim çevresi barajını savunma imkânı daha da zorlaşmıştır.

Bu anayasal gelişmelerin öncesinde, %10 ülke seçim çevresi barajının Anayasa Mahkemesi (AYM) önüne bu kez Anayasa'ya yeni dâhil olan bireysel başvuru yoluyla gelmiş olması, sorunun yasama organı tarafından değil, AYM tarafından çözümüne katkı sağlaması açısından önem taşımakta olup, aşağıda söz konusu AYM bireysel başvuru kararı değişik yönleriyle ele alınmaya çalışılmaktadır.

I. KARARIN ÖZETİ

Çalışmamızın konusunu oluşturan AYM'nin bireysel başvuru kararında* başvurucular olan Büyük Birlik Partisi, Saadet Partisi ve Demokratik Sol Parti; 10.06.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33. maddesinin 1. fıkrasında yer alan "*genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde geçerli oyların % 10'unu geçemeyen partiler milletvekili çıkaramazlar*" hükmünün anayasal haklarını ihlal ettiğini iddia etmektedirler. Başvuruculara göre; ülke seçim çevresi barajının %10 gibi yüksek bir oranda olması, ölçsüz olduğu gibi, adalet ve eşitlik ilkelerine de aykırıdır ve siyasi partiler arasında fırsat eşitsizliğine neden olmaktadır. Başvurucular bu nedenlerle, anılan kanun hükmünün Anayasa'nın 2, 10, 13, 26, 67 ve 68. maddelerinde yer alan anayasal haklarını ihlal ettiğini ve 2015 yılında yapılacak milletvekili genel

* *Büyük Birlik Partisi ve Diğerleri* Başvurusu, Başvuru Numarası 2014/8842, Karar Tarihi 06.01.2015, Resmi Gazete 05.03.2015, Sayı 29286.

seçimlerinde ülke seçim çevresi barajının “*potansiyel mağduru*” olacaklarını ileri sürmekte ve anılan hükmün AYM genel kuruluna sevki ile iptal edilmesini talep etmektedirler. AYM ise özetle, 6216 sayılı *Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun** (6216 sayılı Kanun)’un 45/3. maddesinde yer alan ve yasama işlemleri aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağına ilişkin hükme dayanarak, başvuruları “*konu bakımından yetkisizlik*” nedeniyle kabul edilmez bulmuştur (paragraf 27).

Başvuruya konu olan olayları, başvurulardaki açıklamalar çerçevesinde şu şekilde özetlemek mümkündür: Başvurucu partiler 12.06.2011 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerine katılmış ve yukarıda belirtilen ülke seçim çevresi barajını geçemedikleri için milletvekili çıkaramamışlardır. Daha sonra, başvuruculardan Demokratik Sol Parti, Yüksek Seçim Kurulu (YSK)’na başvurarak, ülke seçim çevresi barajı uygulamasına son verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine YSK, 25.09.2014 tarih ve 4025 sayılı kararıyla talebin yasal düzenlemeyi gerektirdiği ve YSK tarafından yapılacak bir işlem bulunmadığı gerekçesiyle reddine karar vermiştir. YSK kararında, Türkiye’de uygulanan ülke seçim çevresi barajına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’ne Ek 1 Nolu Protokolün 3. maddesinde yer alan “serbest seçim hakkı”nın ihlal edildiği iddiasının değerlendirdiği kararına da atıfta bulunmaktadır. YSK kararında söz konusu AİHM kararında yer alan şu hususların altı çizilmektedir: “*AİHM kararı üzerinden konu incelendiğinde; uygulanacak seçim sisteminin seçiminde her devlete geniş bir takdir yetkisi verildiği, 3. maddedeki düzenlemenin yalnızca ‘halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde’, ‘makul aralıklarla’ ve ‘gizli oyla serbest’ seçimler yapılmasını şart koştuğu, yasama organının seçiminde bütün oyların aynı ağırlığa sahip olmadığı ve bütün adayların zafere ulaşma şansının eşit olmasının gerekmediği gibi değerlendirmeler dikkate alındığında, 1 No.lu Protokol’ün 3. maddesindeki düzenlemenin, ‘halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde’, ‘makul aralıklarla’ ve ‘gizli oyla serbest’ seçimler yapılmasını şart koştuğu, belli bir sistem oluşturma yükümlülüğü getirmediğinin kabulü gerekmektedir. Buna rağmen, 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 90. maddesi çerçevesinde konu değerlendirildiğinde, 2839 sayılı Kanun’un 33. maddesindeki %10’luk barajın Devletin takdir hakkı kapsamındaki bir*

* Resmi Gazete 03.04.2011, Sayı 27894.

düzenleme olması nedeniyle yasal düzenlemeyi gerektirdiği ve Kurulumuzca yapılacak bir işlem bulunmadığından istemin reddine karar vermek gerekmiştir". Gerçekten de AİHM devletlerin seçim sistemlerini belirleme konusunda geniş bir takdir yetkisine sahip olduğunu ifade etmekte olup[†], bu konu aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

II. KARARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Kararın Gereçlendirilmesine İlişkin Sorunlar

1. Yasama İşlemlerine Karşı Bireysel Başvuru

Yukarıda ifade edildiği gibi, inceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru kararında, yasama işlemine karşı doğrudan bireysel başvuruda bulunduğu gerekçesiyle "konu bakımından yetkisizlik" nedeniyle kabul edilmezlik kararı verilirken, 6216 sayılı Kanun'un 45/3. maddesinde yer alan "*Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz*" hükmüne dayanılmıştır. AYM'ye göre, bir yasama işlemi olan 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 33. maddesinin 1. fıkrasına karşı doğrudan bireysel başvuruda bulunulduğundan, kabul edilmezlik kararı verilmesi gerekmektedir. İlk bakışta AYM'nin bu gerekçesi, kanuna uygun görünmekle beraber, birçok yönden eleştiriye açıktır.

Öncelikle, temel hak ve özgürlüklere aykırılık ile yasaya aykırılığı ayırt etmede yaşanan güçlük[‡] dikkate alınarak, somut olayda bireysel başvurunun yasaya karşı değil, anayasal hak ihlaline karşı yapıldığını ileri sürmek mümkündür. Diğer taraftan, 6216 sayılı Kanun'un 45/3. maddesinde yer alan hükmün anayasal dayanağı da bulunmamaktadır. Gerçekten de Anayasa'nın 148/III. maddesinde "*Herkes, Anayasada güvence altına*

* YSK'nın 25.09.2014 tarih ve 4025 sayılı kararı.

† AİHM'nin seçim sistemlerine ilişkin kararlarının değerlendirilmesi için bkz. Olgun Akbulut, "Serbest Seçim Hakkı", *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa* (Editör Sibel İnceoğlu), 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s.522 vd.

‡ Fazıl Sağlam, "Anayasa Şikâyeti Kurumunun Türk Hukukuna Kazandırılması ile İlgili Sorunlar ve Çözüm Olanakları", *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 2006, s. 76 vd.

alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa mahkemesine başvurabilir” hükmü yer almakta olup, bu hüküm “kamu gücü” kaynaklı tüm ihlal iddialarını bireysel başvuru konusu yapmaya olanak tanımaktadır.

Bilindiği üzere, kamu hukuku öğretisinde devlet; ülke, millet ve egemenlik unsurları ile tanımlanmaktadır. Kamu gücü ise egemenlik unsurunun kurumsallaşmış hali olarak somutlaştırılmaktadır*. 1982 Anayasa’sının “Genel Esaslar” başlıklı birinci kısmında egemenliğin kaynağının millet olduğu vurgulandıktan sonra (md.6), egemenliğin görünüm biçimlerini oluşturan yasama, yürütme ve yargı erklerine yer verilmiştir (md.7, 8, 9). Buna göre anayasal açıdan baskındığında kamu gücü; yasama, yürütme ve yargı işlem ve eylemlerini kapsayan bir kavramdır. AİHM içtihadında da devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının işlem ve eylemlerinin kamu gücü kapsamında kabul edildiği, hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşlarının, KİT’lerin, kamu hizmeti gören özel hukuk tüzel kişilerinin, hatta gerçek kişilerin eylemlerinin de taraf devletlerin sorumluluğuna yol açtığı ifade edilmektedir†. Diğer taraftan, kamu gücünün ihmali davranışları da söz konusu olup, 6216 sayılı Kanun’un 45/2. maddesi bunları da bireysel başvuru kapsamına almaktadır.

AYM bir bireysel başvuru kararında kamu gücü kavramını şu şekilde somutlaştırmaktadır: “Kamu gücünü kullanan organlar ise başta devlet tüzel kişiliği içinde yer alan yasama, yürütme ve yargı organları ve bu organlara tabi olan merciler ile yerinden yönetim kuruluşlarıdır”‡. Buna göre, AYM de yasama işlemlerini kamu gücü kapsamında değerlendirmiş olmakla beraber, inceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru yargılamasında anayasal düzenlemeyi değil, yasal düzenlemeyi esas almıştır.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, yasama işlemleri de kamu gücü kullanımına dâhil olup, bunların da bireysel başvuruya konu

* Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti*, s. 263. Yazar, kamu gücünün uluslararası sınırları, kamu gücünün ulusal kapsamı, kamu gücünün anayasa şikâyeti bakımından değeri, anayasa şikâyeti bağlamında kamu gücü sorumluluğunun zamansal sınırları ve kamu gücünün tezahürleri başlıkları altında konuyu kapsamlı olarak değerlendirmektedir. Bkz. a.g.e, s.263 vd.

† Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti*, s. 267.

‡ Ali Kemal Renklioğlu Başvurusu, Başvuru Numarası 2012/171, Karar Tarihi 12.02.2013.

edilebilmesi gerekmektedir. Nitekim Anayasa'nın 148/III. maddesinin amir hükmü açıkça kamu gücünden kaynaklanan ihlalleri, hiçbir istisnaya yer vermeden, bireysel başvuru kapsamına almıştır. Dolayısıyla, 6216 sayılı Kanun'un 45/3. maddesinde yer alan ve yasama işlemlerini bireysel başvurunun kapsamı dışında tutan ibare Anayasa'ya aykırıdır. Ancak, ulaştığımız bu sonucu gerekçelendirmeden önce kısaca “yasama işlemi” kavramının açıklanması faydalı olacaktır.

Bilindiği üzere kamu hukukunda işlemler şekli ve maddi ölçüte göre ayırma tabi tutulmaktadır*. Buna göre “yasa” kavramına şekli ya da maddi ölçüte göre anlam verilebilir. Şekli ölçüte göre devletin işlemleri, bunları yapan organlara ve yapılış şekline göre belirlenir; işlemlerin içeriklerinin kural olarak önemi yoktur. Bu ölçüte göre yasama organı tarafından yapılan işlemlerin niteliklerine bakılmaksızın yasama işlemi olarak kabulü gerekir. Maddi ölçüte göre yasa kavramının belirlenmesinde ise işlemin niteliği esas alınmaktadır. Buna göre sürekli, objektif ve kişisel olmayan düzenleyici kuralların yasa olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Anayasa'da maddi anlamda kanun ya da şekli anlamda kanun ölçütlerinden hangisinin kullanılacağına dair açık bir düzenleme yoktur†. Uygulamada AYM, bazı kararlarında yasa kavramını maddi ölçüte göre tanımlamış olsa da, doktrinde baskın görüş, yasa kavramını şekli ölçüte göre tanımlamaktadır. Bu durumda, şekli ölçüte göre yasa niteliğini taşıyan, ancak maddi ölçüte göre yasa niteliğini taşımayan, diğer bir ifade ile süreklilik, objektiflik ve kişisel olmama unsurlarını bünyesinde barındırmayan, sadece belirli bir kişi hakkında ve sübjektif olan yasalar yapılabilmektedir. Bu durumda TBMM'nin “kanun” adı altında ve kanun yapılması için öngörülen usullere uyarak yayımladığı her türlü işlem kanun olarak kabul edilmektedir. Geçekten de Anayasa'ya göre yasa yapma yetkisi TBMM'ye aittir (md.7) ve “yasama organı” ya da “parlamento” denildiğinde akla TBMM gelmektedir. Anayasa'nın 87. maddesinde genel olarak TBMM'nin yetkileri sayılırken, “kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak” şeklinde bir ifadeye de yer verilmiştir. Ancak “yasa” ve “yasama organı” kavramları arasında geçişler bulunmakta olup, AİHM yürütme tasarrufları ve yargı kararlarını dahi AİHS'nin birçok maddesinde yer alan “yasa ile

* Akif Tögel, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Kanun Kavramı*, Adalet Yayınları, Ankara, 2016, s.8-11.

† Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 14. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s.203.

sınırlama” ifadesinin karşılığı olarak görmekte, ancak yasa koyucu ifadesini şekli anlamda kullanmaktadır*.

Diğer taraftan, yasama işlemleri kanunlardan ibaret değildir. Zira yasama işlemi; yasama organından çıkan bütün işlemler olmayıp, yasama organının yasama görev ve yetkisi ile ilgili olarak yaptığı işlemlerdir†. Buna göre yasama işlemleri “kanunlar” ve “parlamento kararları” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. 6126 sayılı Kanun, kanun-parlamento kararı ayrımı yapmadan tüm yasama işlemlerini bireysel başvurunun kapsamı dışında tuttuğuna göre, parlamento kararları aleyhine de bireysel başvuru yapılamayacaktır. Parlamento kararlarını maddi ölçüte göre kanunlardan ayırt etmek mümkün olmadığından, parlamento kararlarını “kanun dışında kalan bütün işlemler” şeklinde tanımlamak mümkündür. Diğer taraftan kanunların yapılış usulleri ile parlamento kararlarının yapılış usulleri de birbirinden farklı olup, bu hususta Anayasa ve TBMM İçtüzüğü’nde düzenlemeler bulunmaktadır. Özellikle, kanunların Resmi Gazete’de yayımlanması zorunlu iken, parlamento kararları için genel olarak böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Keza kanunların cumhurbaşkanı tarafından imzalanması ve yayımlanması söz konusu iken, parlamento kararlarının cumhurbaşkanı tarafından imzalanması söz konusu değildir. Esasen, parlamento (meclis) kararları daha çok meclisin kendi iç işleyişi, yürütme ve yargı organları ile ilişkileri ya da belli görevlere seçimle ilgili konularda yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle, genel olarak, parlamento kararlarının bireyler üzerinde doğrudan bir hak ihlaline yol açmaları söz konusu olmayacağından, bu nitelikleri gereği bireysel başvurunun konusunu oluşturmaları düşünülemez. Esasen, Anayasa; TBMM İçtüzüğü, yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve TBMM üyeliğinin düşürülmesi dışındaki meclis kararları aleyhine AYM’ye başvuru olanağı vermediğinden, meclis kararları kural olarak bireysel başvurunun da konusu olamazlar. Diğer taraftan, AYM’nin denetiminden geçmiş meclis kararları aleyhine de bireysel başvuru söz konusu olamayacaktır. Zira anayasaya uygunluğu tartışmalı olmakla beraber, AYM kararlarına karşı bireysel başvuru yolu 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesi ile kapatılmıştır.

Bu noktada AY. md.91’de yer alan kanun hükmünde kararnamelerin bir yasama işlemi sayılıp sayılamayacağı üzerinde de durulmalıdır. Kanun hükmünde kararnameler söz konusu olduğunda,

* Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti*, s.276.

† Ebru Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.201.

yukarıda kısaca değindiğimiz “şekli” ve “maddi” ölçütlerin yetersiz kaldığı ifade edilmekte ve bunların nitelendirilmesinde üçüncü bir ölçüt olarak “fonksiyonel” ölçüt kullanılmaktadır. Zira kanun hükmünde kararnameler şekli ölçüte göre yürütme işlemi iken, maddi ölçüte göre yasama işlemi niteliğini taşımaktadır. Fonksiyonel ya da işlevsel ölçüt açısından bakıldığında ise ilk-el düzenleme yapabilme imkânına sahip olan kanun hükmünde kararnamelerin yasama işlemi olarak görülmesi gerekir*. Kanun hükmünde kararnamelerin şekli ölçüte göre nitelendirilerek yasama işlemi olarak görülmemesinin bireysel başvuru açısından pratik bir değeri bulunmamaktadır. Zira 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesi yasama işlemlerinin yanında, düzenleyici idari işlemler aleyhine de bireysel başvuru yolunu kapatmıştır. Benzer tartışmanın AY.md.121/III hükmünde yer alan olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameler için de yapılacağı düşünülebilir de, AY.md.148/I hükmünde yer alan istisna nedeniyle bunların şekil ve esas bakımından Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla AYM’nde dava açılmayacağı söylenebilir. Esasen, 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesinde Anayasa’nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerin bireysel başvurunun konusu olamayacağı da ifade edilmiştir.

Yasama organının gerçekleştirdiği bazı işlemler ise kanun ya da parlamento kararı olmayıp, idari işlem niteliğini taşımaktadır. TBMM başkanlığı tarafından gerçekleştirilen ve yasama görevi ile ilgili olmayan konularda yapılan işlemler idari işlem olarak kabul edilmektedir†. AY.md.95/III hükmüne göre “Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri Meclis Başkanlığı eliyle düzenlenir ve yürütülür”. Aynı şekilde TBMM İçtüzüğü’nün 14. maddesi TBMM’nin idari ve mali işleri ile kolluk işlerini yürütmek görevini TBMM başkanına vermiştir. Bu düzenlemeler dikkate alındığında, örneğin TBMM’de çalışan bir idari personelin görev yerini değiştiren TBMM başkanlığı tarafından yapılan işlem idari işlem niteliğindedir. Bu nitelikteki işlemlerin yasama işlemi sayılmayacağı tespiti karşısında, idari yargıdaki

* Bülent Tanör-Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 12. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2015, s.383; Bertil Emrah Oder, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda (Anayasa Şikâyeti) Etkin ve Etkili Kullanım Sorunları, Bireysel Başvuru-Anayasa Şikâyeti”, *HUBAB Sempozyum Serisi 1*, Editör Musa Sağlam, HUKAB Yayınları, Ankara, 2011, s.99-100; Metin Efe, *Anayasa Mahkemesi Uygulamaları Kapsamında Bireysel Başvuruda Kabuk Edilebilirlik Şartları*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, s.223.

† Sezgin Baş, *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.32-35.

başvuru yolları tüketildikten sonra, bu işlemlerin bireysel başvuruya konu olabilecekleri de kabul edilmelidir.

Sonuç olarak, hukuki işlem kavramının tanımını da dikkate alarak “yasama işlemi” kavramını “yasama organı tarafından yapılan, yasama görev ve yetkisi ile ilgili, yasama organının irade açıklamasına dayanan, hukuki sonuç doğuran işlemler” şeklinde tanımlamak gerekir*. Buna göre, 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesinin bireysel başvuru dışında tuttuğu yasama işlemlerinin bu tanıma uyan işlemler olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Ancak, yasama işlemi kavramı nasıl tanımlanırsa tanımlansın 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesinde yer alan, yasama işlemlerine karşı bireysel başvuru yolunu kapatan hüküm, anayasaya aykırılık tespitinden kurtulamamaktadır.

Öncelikle, 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesinde yer alan “yasama işlemleri” ifadesinin Anayasa’da yer alan “kamu gücü” ibaresini somutlaştırıcı bir ifade olduğunu kabul etmek, isabetli bir yaklaşım değildir. Zira Kanun hükmü, Anayasa’da yer alan “kamu gücü” ibaresini somutlaştırmaktan öteye geçmekte, bireysel başvuru hakkı açısından Anayasa’nın getirmediği bir sınırlamaya yer vererek, başvuru hakkının kapsamını daraltmaktadır. Bahsi geçen hükmün Anayasa’ya aykırılığı† iddiasıyla AYM’ye iptal davası açılmış ise de Mahkeme oybirliğiyle verdiği kararda hükmü Anayasa’ya aykırı bulmamıştır‡. Mahkemeye göre “*yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemlerin doğrudan bireysel başvuru konusu yapılamaması, tamamen bireysel başvuru hakkının niteliği ile ilgili olduğu gibi bu işlemlerin uygulanmadıkları sürece bireylerin herhangi bir hakkının ihlaline yol açabilecek niteliğe sahip bulunmamalarından da kaynaklanmaktadır. Yasama işlemleri soyut veya somut norm denetimi*

* Sezgin Baş, *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları*, s.19 vd.

† Aynı yönde Korkut Kanadoğlu, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015, s.68.

‡ Esas 2011/59, Karar 2012/34, Karar Tarihi 01.03.2012. Bu karar için bkz. 02.04.2013 tarih ve 28606 sayılı Resmi Gazete (Mükerrer). 6216 sayılı Kanun tasarisını AYM’nin hazırladığı ve bu nedenle, söz konusu yasaya karşı açılan iptal davasını tarafsız bir biçimde incelemesinin olanaklı olmadığı da tartışma konusu yapılmaktadır. Bu konuda bkz. Turgut Candan, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması”, *HUKAB Sempozyum Serisi 1*, HUKAB Yayını, Ankara, 2011, s.28.

yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olduğu gibi uygulanmaları bir hak ihlaline yol açmış ise bu işlem nedeniyle hakkı ihlal edilen kişi Anayasa Mahkemesine başvuru imkânına sahip bulunmaktadır. Aynı şekilde düzenleyici idari işlemler de doğrudan Danıştay denetimine tabi olmakla birlikte uygulanmaları bir hak ihlaline neden olmuş ise hakkı ihlal edilen açısından Anayasa Mahkemesine başvuru imkânı bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile başvurucuya somut bir olayda henüz uygulanmamış kanun veya düzenleyici idari işlemin sadece hukuk düzeninde var olması, kural olarak bireysel bir hakkın ihlaline neden olmayacağı, dolayısıyla da bu işlemlerin doğrudan bireysel başvuru konusu yapılamayacağı açıktır”.

AYM'nin kabulüne göre, bir yasanın soyut olarak hak ihlaline yol açtığına yönelik iddia bireysel başvurunun konusu olamaz; ancak yasanın uygulanması ile birlikte ve başvuru yolları tüketildikten sonra bireysel başvuru konusu yapılabilir. AYM'nin bu mutlak kabulüne katılmak mümkün değildir. Kural olarak, yasalar soyut, genel ve herkese uygulanabilen hükümler içermekte olup, bunların uygulanmaları idari ya da yargısal işlemler ile gerçekleşmektedir ve bu işlemlerle yasa uygulanmış olduğundan, başvuru yolları tüketildikten sonra, bireysel başvuru yoluna gidilebilmektedir. Ancak, kural bu olmakla beraber, bazı yasalar doğrudan uygulanabilir nitelikte olup, bunların uygulanması için araya idari veya yargısal işlemin girmesine gerek yoktur. Örneğinin bir kamu görevlisinin bulunduğu görevden başka bir göreve atanmasına ilişkin kanun hükmü doğrudan uygulanabilir nitelikte olup, bunun uygulanması için araya bir idari işlemin girmesi gerekli değildir. AYM'nin kabulüne göre, bahsi geçen örnekte bireysel başvuru kapsamındaki bir hakkının ihlal edildiğini ileri süren kamu görevlisi, bunu bireysel başvuru konusu yapamayacaktır. Bu örnekte ihlal iddiası bir yasama işleminden kaynaklandığından, idari yargıda dava konusu yapılması söz konusu olamayacak, idari yargıda dava açılabilir, idari yargı organı muhtemelen görevsizlik kararı verecektir.

Diğer taraftan, kararda; yasalara karşı somut ve soyut norm denetimi yoluyla Anayasa'ya uygunluk denetimi yapılıyor olması da yasalara karşı bireysel başvuru yapılmamasını meşrulaştıran bir gerekçe olarak ortaya konulmuş ise de, bu gerekçeye de katılmak mümkün değildir. Öncelikle, gerek soyut norm denetiminde, gerekse somut norm denetiminde bir “norm” anayasaya aykırılık açısından değerlendirilirken, bireysel başvuruda değerlendirme bir “olay” üzerinde gerçekleşmektedir. Soyut ve somut norm denetiminde anayasaya aykırı görülmeyen bir normun belirli bir olayda uygulanış biçimi bireysel başvuru kapsamındaki bir anayasal hakkın

ihlali sonucunu doğurabileceğinden, pekâlâ bireysel başvurunun konusunu oluşturabilir.

Kararda, açıkça ifade edilmese de bireysel başvurunun “actio popularis” niteliğinde bir başvuru yolu olmadığı da ima edilmektedir. Kararda yer alan “başvurucuya somut bir olayda henüz uygulanmamış kanun veya düzenleyici idari işlemin sadece hukuk düzeninde var olması, kural olarak bireysel bir hakkın ihlaline neden olmayacağı, dolayısıyla da bu işlemlerin doğrudan bireysel başvuru konusu yapılamayacağı açıktır” ifadesinden bu sonucu çıkarmak mümkündür. Türkçeye “halk davası” olarak çevrilebilecek bu kavrama göre, kişi; kendi hakkı ihlal edilmiş olmasa bile, davacı sıfatını sahip olabilmektedir. Oysa hukukumuzda ancak hak ihlali nedeniyle “doğrudan” mağdur olan kişiler bireysel başvuru olabilmektedir (6216 sayılı Kanun md.46/1). İkinci olarak actio popularis soyut düzenlemelere karşı ileri sürülürken, bireysel başvuru idari kararlara ve yargı kararlarına karşı ileri sürülmektedir*. Bu durumda, yasama işlemi nedeni ile hakkı ihlal edilerek doğrudan mağdur olan bir kişinin AYM’ne yapacağı bireysel başvuruyu actio popularis niteliğinde görmek mümkün olmadığı gibi, soyut bir düzenlemeye karşı başvuruda bulunulduğunu söylemek de mümkün değildir.

Kararda, 45/3. maddede yer alan, yasama işlemlerine karşı “doğrudan” bireysel başvuruda bulunulamayacağı ifadesi de vurgulanmakta olup, bu ifadenin karşıt kavramından yasama işlemlerine karşı “dolaylı” olarak bireysel başvuru yoluna gidilebileceği sonucu çıkmaktadır. Bu çerçevede AYM kararının bir “yorumlu ret” ya da “anayasaya uygun yorum”† kararı olduğu düşünülebilir. Buna göre, yasama işlemlerinin hiçbir şekilde bireysel başvurunun konusu olmayacağı söylenemez; bunların uygulanması ile yasama işlemlerine karşı “dolaylı” olarak bireysel başvuru yapılabilir. Ancak, ulaşılan sonuç anayasal bir hakkın alanını daralttığından, ortada “anayasa uygun yorum” yaklaşımı ile aşılabilecek bir düzenleme değil, anayasa aykırı bir düzenleme bulunmaktadır‡. Ayrıca sorunun “anayasaya uygun yorum” yöntemiyle aşılabileceği kabul edilse bile,

* Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti*, s.43-44.

† Anayasaya uygun yorumun koşulları hakkında bkz. Bertil Emrah Oder, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s.151 vd.

‡ Aynı yönde bkz. Oya Boyar, “Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa* (Editör Sibel İnceoğlu), 2. Baskı, Beta Yayını, İstanbul, 2013, s.70.

ulaşılacak sonucun pratik bir değeri yoktur. Zira yasalar uygulanmakla bireysel idari işlemlere ya da yargısal kararlara dönüştüklerinden, bunlar zaten bireysel başvurunun konusunu oluşturabilirler. Önemli olan, araya uygulama işlemi girmeyen yasalara karşı bireysel başvuru yolunun açılmasıdır. Bu noktada, Anayasa'nın 148/III. maddesinin son cümlesinde yer alan “Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır” ve 6216 sayılı Kanunun 45/2. maddesinde yer alan “İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmali için kanunda öngörülmemiş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir” şeklindeki hükümlerle ifade edilen “başvuru yollarının tüketilmesi” ölçütü dikkate alındığında, 6216 sayılı Kanun'un 45/3. maddesinde yer alan yasama işlemlerine karşı doğrudan bireysel başvuruda bulunulmasını engelleyen hükme ihtiyaç bulunmadığı sonucuna varılabilir. Gerçekten de, yasama işlemlerine karşı bireysel başvuruda bulunulmadan önce başvuru yollarının tüketilmesi gerekeceğinden, yasama işlemlerine karşı “dolaylı” olarak bireysel başvuruda bulunulabileceğini söylemek* “malumu ilan” anlamını taşıyacak, sorunun çözümüne katkı sağlamayacaktır. Bu noktada, yasama işlemine karşı “dolaylı” bireysel başvurunun, uygulama işlemi ile birlikte yasaya karşı bireysel başvuru şeklinde yorumlanmasının mümkün olduğu da ileri sürülebilir†. Bu yorum çerçevesinde AYM Genel Kurulu tarafından verilen *Büyük Birlik Partisi ve Saadet Partisi* Başvurusu‡ kararında, siyasi partilerin devlet yardımından yararlanmaları için milletvekili genel seçimlerinde %3 oy alma şartının başvuru sahiplerinin anayasal haklarını ihlal ettiği iddiası değerlendirilmiştir. Bu başvurunun dayanağını 2820 sayılı Kanun'un Ek 1. maddesinde 02.03.2014 tarihli ve 6529 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik oluşturmaktadır. AYM bu başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verirken, başvurunun doğrudan yasaya karşı değil, yasanın uygulanması mahiyetindeki örtülü işleme karşı olduğuna vurguda bulunmuştur. Ancak AYM, esas incelemesinde söz konusu oranı ölçülü bularak ihlal kararı vermemiştir. AYM'nin bu kararı, inceleme konumuzu oluşturan başvuru ile benzerlik gösterdiği halde, kabul edilebilirlik aşamasında ulaşılan sonuç farklı olmuştur ve yukarıdaki değerlendirmelerimiz dikkate alındığında daha isabetlidir. Buna karşılık AYM, doğrudan yasanın iptali talebini de içeren

* Nazmiye Güveyi, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Aşaması*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015, s.107.

† Recep Kaplan, “Kanuna Karşı Bireysel Başvuru”, *Bireysel Başvuru İncelemeleri 1*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 2013, s.177.

‡ Başvuru Numarası 2014/8843, Karar Tarihi 10.12.2015

bireysel başvurular hakkında “*konu bakımından yetkisizlik*” nedeniyle kabul edilmezlik kararı vermeye devam etmektedir*.

İnceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru kararında, 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesinin aşılması hususunda AYM’nin nasıl hareket etmesi gerektiğiyle ilgili olarak bazı seçenekler akla gelmektedir. İlk olarak AYM’nin 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesini ihmal ederek doğrudan Anayasa hükmünü uygulaması düşünülebilirdi. Ancak, 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesinin Anayasa’ya aykırılığı AYM tarafından incelenerek bu hüküm Anayasa’ya aykırı bulunmadığından, değerlendirme konusu yapılan olayda AYM’nin yasa hükmünü ihmal ederek Anayasa’yı uygulamasını beklemek ihmal kurumunun niteliği ile bağdaşmaz. Zira anılan yasa hükmünün Anayasa’ya aykırılığının denetlenmesine engel olan bir Anayasa hükmü bulunmamaktadır. İkinci olarak, inceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru yargılaması sırasında AYM’nin davaya bakmakta olan mahkeme sıfatıyla 45/3. madde hükmünü Anayasa’ya aykırı görerek, somut norm denetimi yoluyla bahsi geçen hüküm AYM önüne götürmesi düşünülebilirdi. Gerçekten de, somut norm denetimimin işletilebilmesi için gereken koşullardan ilki olan “görülmede olan dava” şartı olayımızda mevcuttur. Zira AYM’nin bireysel başvuru yargılaması bir dava niteliğini taşımaktadır[†]. İkinci olarak bireysel başvuru yargılaması sırasında AYM “davaya bakan mahkeme” sıfatını taşımaktadır. Nitekim AYM, siyasi partilerin yargılanmasına ilişkin davalarda ve Yüce Divan sıfatıyla yaptığı yargılamalarda kendisini “davaya bakmakta olan mahkeme” olarak nitelendirmiş ve Anayasa’ya aykırı olduğunu düşündüğü normun iptali için AYM’ne başvurma kararı almıştır. Üçüncü olarak 45/3. madde hükmü, bireysel başvuru kararında “uygulanacak norm” niteliğini de taşımaktadır. Zira AYM, bu norma dayanarak kabul edilmezlik kararı vermiştir.

6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesinde yer alan AYM kararlarına karşı bireysel başvuru yapılmasını yasaklayan hüküm nedeniyle de bu maddenin iptali için AYM’ne gidilemeyeceği düşünülebilir. Zira 45/3. maddenin Anayasa’ya aykırılığı iddiası AYM tarafından incelenerek reddedilmiştir. Ancak, çalışmamızın konusunu oluşturan bireysel başvuruda, AYM kararına karşı bireysel başvuru söz konusu olmayıp, yasanın Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla somut norm denetimi yolunun işletilmesi

* Bu konuda verilmiş bir örnek karar için bkz. *Deniz Seki* Başvurusu, Başvuru Numarası 2014/5170, Karar Tarihi 25.06.2015

[†] Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti*, s.29 vd.

söz konusu olacağından, bahsi geçen hüküm bu yolun işletilmesine engel değildir. 6216 sayılı Kanun'un 45/3. maddesinin bireysel başvuru yargılaması sırasında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile AYM önüne götürülmesine engel olabilecek bir neden olarak AY.md.152/IV'de yer alan "*Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz*" hükmü gösterilebilir. Ancak bu hüküm Anayasa'nın somut norm denetimi ile ilgili 152. maddesinde yer almakta olup, sistematik yorum ile soruna yaklaşıldığında 45/3. madde hükmü, daha önce soyut norm denetimi (AY.md.150) yoluyla incelendiğinden, bireysel başvuru yargılaması sırasında aynı hükmün somut norm denetimi yoluyla yeniden AYM önüne götürülmesini engelleyici bir işlevi bulunmamaktadır*.

İnceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru kararının başvuruçularından bazılarının, AYM'ye bireysel başvuruda bulunmadan önce YSK'ya başvurduklarını yukarıda ifade edilmiştir. Bu durumda, 6216 sayılı Kanun'un 45/3. maddesinin Anayasa'ya aykırılığı iddiasının somut norm denetimi yoluyla YSK tarafından AYM'ne götürülebileceği düşünülebilir ise de, AYM tarafından YSK "davaya bakmakta olan mahkeme" olarak görülmediğinden[†], bir sonuca ulaşılamayacaktır. Esasen, 6216 sayılı Kanun'un 45/3 maddesinin Anayasa'ya aykırılığı iddiasını AYM önüne götürmeye engel olabilecek bu sorunlar aşılmış olsaydı bile, AYM daha önce aynı hükmü Anayasa'ya aykırı görmediğinden, büyük bir ihtimalle yine aynı sonuca ulaşacak ve 45/3. madde hükmü pozitif hukuktaki varlığını sürdürmeye devam edecekti.

AYM'nin inceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru kararında, doğrudan yasama işlemine karşı bireysel başvuruda bulunulduğu gerekçesiyle kabul edilmezlik kararı verildiği ifade edilmektedir. Bu noktada bireysel başvuruda bulunan siyasal partilerden Demokratik Sol Parti'nin AYM'ye bireysel başvuruda bulunmadan önce YSK'ya başvurduğu sabit olduğuna göre, yasama işlemine karşı doğrudan AYM'ye yapılmış bireysel başvurudan bahsetmek de isabetli değildir. Zira AYM'ye bireysel başvuruda bulunmadan önce YSK'ya başvurulmuş, böylece "dolaylı" olarak yasama

* Aynı yönde bir değerlendirme için bkz. Emir Kaya, "Bireysel Başvurunun Anayasa Yargısına Etkisi: On Yıl Yasağı ve Kadının Soyadı Örneği", *Bireysel Başvuru İncelemeleri 1*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 2013, s. 128 vd.

[†] Esas 1992/12, Karar 1992/7, Karar Tarihi, 18.02.1992.

işlemine karşı bireysel başvuruda bulunulmuş, 45/3 madde lafzına uygun hareket edilmiştir. Buna göre, AYM'nin 45/3. maddenin Anayasa'ya aykırılığının değerlendirdiği soyut norm denetimi kararının gerekçesine uygun biçimde davranılmış ve 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 33. maddesinin 1. fıkrasının uygulanması ile ilgili olarak önce YSK'ya başvurulmuştur. Buna rağmen AYM'nin inceleme konunuz oluşturan bireysel başvuru kararında, Mahkeme'nin yukarıda değinilen 45/3. maddenin Anayasa'ya aykırılığını incelediği soyut norm denetimi kararındaki gerekçesiyle uyumsuz bir karar verdiği ve kendi içinde çelişkiye düştüğü söylenebilir.

Buna karşılık, 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 33. maddesinin 1. fıkrasının uygulanması ile ilgili olarak YSK'nın kendisine yapılan başvuruyu "*talebin yasal düzenlemeyi gerektirdiği ve YSK tarafından yapılacak bir işlem bulunmadığı*" gerekçesiyle reddetmiş olması dikkate alındığında, aslında YSK'nın etkili bir başvuru mercii olmadığı sonucuna ulaşmak da mümkündür. Zira 6216 sayılı Kanun'un 45/2. maddesi uyarınca tüketilmesi gereken yasal başvuru yollarının etkili olması zorunlu olup, bu niteliği taşımayan başvuru yollarının tüketilmesi gerekmez*. Bu durumda, yine yasama işlemine karşı doğrudan AYM'ye başvurulması engeli ile karşılaşılmış olunmaktadır. Böyle bir durumda ise 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 33. maddesinin 1. fıkrasının doğrudan uygulanabilir nitelikte bir yasa olduğu dikkate alınarak, bu yasaya karşı yapılan bireysel başvurunun esas incelemesine geçilmesi gerekirdi. Aksi halde, AYM kararına karşı şu soruyu yöneltmek mümkün olurdu: 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 33. maddesinin 1. fıkrası ile ilgili olarak doğrudan yasama işlemine karşı bireysel başvuruda bulunulmuş ise, bu yasanın uygulanması ile ilgili olarak ne zaman bireysel başvuruda bulunulabilir? Eğer genel seçimlerin yapılmasından sonra yasanın uygulanmış olduğu ve bundan sonra bireysel başvuru yapılabileceği sonucuna varılırsa, bu aşamada yapılacak bireysel başvuruda da yine yasanın Anayasa'ya aykırılığı iddiasında bulunulacak ve pratikte değişen bir şey olmayacaktır. Zira bu durumda AYM aynı gerekçeyle kabul edilmezlik kararı verecektir. Yasadan kaynaklandığı ileri sürülen ihlal iddiasının zamanının farklı (seçimden önce/seçimden sonra) olması, somut olayda yasama işlemine karşı bireysel başvuruda bulunulduğu gerçeğini

* Hakan Sabri Çelikyay, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarının 'Başvuru Yollarının Tüketilmesi' Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt LXXIII, Yıl 2015, Sayı, 1, s.50.

değiştirmeyecektir. AYM'nin inceleme konumuzu oluşturan kararı yerleşik içtihat haline gelirse, bireysel başvuruyu sadece yargı kararıyla sınırlandırmak anlamına gelecek, yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler bireysel başvuru konusu yapılamayacak, böylece “kamu gücü” kaynaklı ihlallerin bir bölümü anayasal düzenlemeye aykırı biçimde, bireysel başvuru konusu olamayacaktır. Bu durum, aşağıda değinilecek “potansiyel mağdur” anlayışı çerçevesinde, AİHM önünde Türkiye açısından yeni mahkûmiyet kararlarına da yol açabilecektir*.

6216 sayılı Kanun'un 45/3. maddesinde yer alan ve yasama işlemlerine karşı bireysel başvuru yolunu kapatan düzenlemenin benzerleri mukayeseli hukukta da bulunmaktadır. Bu bağlamda Alman öğretisinde “gerçek olmayan anayasa şikâyeti” olarak ifade edilen uygulamalarda anayasa şikâyeti yolunun, yasalara karşı değil, yürütme ve/veya yargı gücüne karşı kapatılması söz konusu olmakta, İspanya'da ise yasalara karşı “doğrudan” anayasa şikâyeti yapılamamaktadır. Ancak İspanya AYM'nin önüne gelen bir anayasa şikâyeti sırasında yasaların anayasaya uygunluğunu inceleme ve tespit etme yetkisinin bulunduğu ifade edilmektedir†.

6216 sayılı Kanun'un tasarı halindeki metninde de AYM'ne benzer bir yetki verildiği görülmekte olup, Tasarının 49. maddesinin 6. fıkrasında “*Bölümler, bireysel başvuru sırasında temel hak ihlalinin kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükmünden kaynaklandığı kanaatine varırlarsa iptali istemiyle Genel Kurula başvurabilirler*” hükmü bulunmaktaydı‡. Bu hüküm 45/3. maddenin Anayasa'ya aykırılığına yönelik saptamamızın sonuçlarını ortadan kaldırmamakla beraber, en azından Anayasa'ya aykırı yasama işlemlerinin bireysel başvururu aşamasında dikkate alınmasına ve AYM'ne somut norm denetimi yoluyla götürülmesine olanak sağlamaktaydı. Tasarının bu hükmü TBMM Anayasa Alt Komisyonu görüşmelerinde oybirliğiyle metinden çıkartılmış ve TBMM Genel Kurulu'nda da gündeme gelmemiştir.

* Sibel İnceoğlu, “Birinci Yılında Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kararları Analizi”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Legal Yayınları, Cilt 3, Sayı 5, Yıl 2014, s.151-152

† Tolga Şirin, *Türkiye'de Anayasa Şikâyeti*, s.279-280.

‡ Tasarı metni için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0993.pdf>

Düzenlemenin Tasarı'dan çıkartılması ile ilgili olarak Anayasa Alt Komisyonu'nda bazı gerekçelere yer verildiği görülmektedir*. Buna göre, ilk olarak, Tasarı'da yer alan hükmün yeni bir iptal davası yolunu açacağı ve bunun da Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Oysa bu hususun yeni bir iptal davası olarak görülmesi mümkün değildir. Zira AY.md.150 gereğince iptal davası açma yetkisi yargı organları dışında kalan öznelerle tanınmış olup, bireysel başvuru yargılaması sırasında AYM yargı organı olma vasfını taşımaktadır. Taslak'taki düzenleme olsa olsa AY.md.152'de yer alan itiraz (somut norm denetimi) yoluna benzetilebilir ve bireysel başvuru yargılaması sırasında AYM "davaya bakan mahkeme" olduğundan, Anayasa'ya aykırı gördüğü bir yasa hükmünün iptali için AYM'ne başvurabilmesinde Anayasa'ya aykırı bir yön yoktur.

İkinci gerekçe olarak, iddia ve değerlendirmenin aynı organ tarafından yapılacağı ve bunun sorun yaratacağı ifade edilmektedir. Buna göre, yasanın Anayasa'ya aykırılığı kanaatinde olan bölümdeki yargıçlar, aynı yasanın Anayasa'ya aykırılığına yönelik yargılamada da yer alacaklarından, bu husus sakıncalı görülmüş, adeta iddia makamı ile yargı makamının birleşmesinden endişe edilmiştir. Benzer biçimde, bölümlerdeki yargıçların yasanın anayasaya aykırılığına ilişkin kanaat açıklamaları bir tür "ihzası rey" olarak da görülebilir. Ancak bu endişelere katılmak mümkün değildir. Zira AYM gerek siyasi parti kapatma davalarında, gerekse Yüce Divan yargılamalarında "davaya bakmakta olan mahkeme" sıfatıyla, Anayasa'ya aykırı olduğu kanaatine vardığı kanunun iptali amacıyla konuyu norm denetimi yoluyla denetlemesi için AYM önüne götürebilmektedir. Aynı yetkinin bireysel başvuru yargılaması sırasında da bölümler aracılığıyla kullanılmasında bir sakınca olmadığı gibi, Anayasa'ya aykırı bir yön de bulunmamaktadır.

Üçüncü bir gerekçe olarak temel hak ihlalinin yasadaki kaynaklandığı durumlarda gereğini yapma görevinin AYM'nde değil,

* Bu gerekçelere karşı yöneltilen eleştiriler için bkz. Ece Göztepe, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl 2011, Sayı 95, s.32; Tolga Şirin, *Türkiye'de Anayasa Şikâyeti*, s.281-284. Konuya tarihsel yorum anlayışı ile bakan bir başka görüş AYM'nin bireysel başvuru incelemesi sırasında norm denetimi yapma olanağı bulunmadığını ifade etmektedir. Bkz. Metin Efe, *Anayasa Mahkemesi Uygulamaları Kapsamında Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartları*, s.225 vd; Yeşim Çelik, *Türk Hukukunda Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi Uygulaması*, Adalet Yayınları, Ankara, 2016, s.145-146.

yasama organında olması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu gerekçe ise kendi içinde çelişkilidir. Zira ihlalin yasadan kaynaklandığının anlaşılması için önce bu konunun denetlenmesi gerekir. Esasen, denetimden önce bu husus TBMM tarafından tespit edilmiş olsaydı zaten yasal düzenleme yapılırdı. Kaldı ki bu gerekçe, TBMM'nin Anayasa'ya aykırı olan yasayı mutlaka yürürlükten kaldıracağı varsayımına dayanmaktadır ki; uygulamada Anayasa'ya aykırılığı AYM kararı ile saptanıp iptal edilen yasalarla aynı nitelikte yasaların TBMM tarafından kabul edildiği ve AYM kararlarının etkisizleştirildiği dikkate alındığında, bu gerekçeye de katılmak mümkün değildir. Anayasa şikâyetinin işlevlerinden birinin anayasaya uygun bir hukuk düzeni kurmak olduğu hatırlandığında, bir normun anayasaya uygunluk denetimi dışında bırakılması, bu işlevin gerçekleşmesini olanaksız kılacaktır*. Anayasa'ya aykırı olduğu kanaatine varılan yasanın AYM'deki bireysel başvuru yargılamasından önceki aşamada (başvuru yollarının tüketilmesi aşamasında) yargı organları tarafından Anayasa'ya aykırı görülerek veya bu yöndeki iddia ciddi bulunarak somut norm denetimi yoluyla AYM önüne götürülebilmesi düşünülebilirse de, bu hususta bireylerin doğrudan bir yetkisi olmayıp, konu davaya bakan mahkemenin ve son aşamada da yüksek yargı organının yetkisindedir. Bu yargı mercileri başvurmadıkça, bireysel başvurudan önceki aşamada, yasanın Anayasa'ya aykırılığı iddiasının AYM'ne götürülmesi mümkün değildir. Diğer taraftan, bireysel başvuru öncesindeki yargılama sürecinde bireyler tarafından ileri sürülen anayasaya aykırılık iddiasının mahkemeler tarafından ciddi bulunmayarak konunun AYM'ne götürülmemiş olması, tek başına anayasal hakkın ihlal edildiği anlamına gelmez ise de, bireysel başvuru yargılaması sırasında AYM, anayasaya aykırılık iddiasının diğer mahkemeler tarafından reddedilmiş olmasını hak arama özgürlüğünün ihlali niteliğinde görerek bir ihlal saptamasında bulunabilir. Bu durumda md.45/3 gereği kendisi konuyu AYM'ne götüremez ise de, md.50/2 uyarınca “*ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosyayı ilgili mahkemeye gönderir*”. Bu durumda, yine md.50/2 uyarınca yeniden yargılama yapacak olan mahkeme “*Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ortadan kaldıracak şekilde*” karar vermekle yükümlü olduğundan, bu kez yasanın anayasaya aykırılığı iddiasını ciddi olduğu kanaatiyle somut norm denetimi yoluyla konuyu AYM önüne götürebilecek ve yasanın iptali söz

* Ece Göztepe, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, s.32.

konusu olabilecektir*. Bu şekilde, md.45/2 hükmünün yarattığı sakınca dolaylı biçimde de olsa giderilebilecek, ancak bu çözüm şekli uzun bir zaman alacağından, bu arada Anayasa'ya aykırı olan yasalar uygulamada kalmaya devam edecek, başka olaylara uygulanmaları söz konusu olabilecektir.

Ancak çalışmamıza konu olan olayda, AYM'ndeki bireysel başvurudan önceki aşama YSK'da gerçekleştiğinden ve AYM tarafından YSK bir "mahkeme" olarak görülmediğinden, gerek %10 barajına ilişkin yasal düzenlemenin, gerekse md.45/3 hükmünün YSK tarafından somut norm denetimi yoluyla AYM önüne götürülmesi pratikte mümkün olmamıştır.

2. Farklı Bir Bakış Açısı ile Başvurunun Ele Alınması: Potansiyel Mağdur Yaklaşımı

Değerlendirme konumuzu oluşturan davada; yasama işlemine karşı bireysel başvuru yasağını düzenleyen 6216 sayılı Kanun'un 45/3. madde hükmünü kullanmak yerine, "potansiyel mağdur" kavramını kullanmak AYM'yi farklı bir sonuca götürebilirdi.

Bilindiği üzere, 6216 sayılı Kanun'un 46/1. maddesi, bireysel başvuruda bulunabilmek için hak ihlalinin "güncel" olmasını da aramaktadır. Esasen, AY.md.148/III hükmünde de bir hakkın "ihlal edildiği" iddiasının bireysel başvuruya konu edilebileceği ifade edilmektedir. Bu iki hükmün birlikte değerlendirilmesinden, bireysel başvuruda bulunabilmek için gelecekte meydana gelme ihtimali olan bir hak ihlali iddiasının yeterli olmadığı, halen mevcut bir ihlal iddiasının söz konusu olması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

"Güncellik kriteri" olarak adlandırılabilir bu ölçüt, Almanya ve AIHM uygulamasında da yer bulmakta, ancak bazı istisnalar üzerinde de durulmaktadır†. Bu noktada AIHM'nin mağdur sıfatını geniş bir şekilde

* Fazıl Sağlam, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Lefkoşa, 2013, s.438. Korkut Kanadoğlu, "Bireysel Başvuruda Mahkeme Kararlarının Denetimi Kapsamı", *Güncel Hukuk*, Eylül 2013, Sayı 117, s.21-22.

† Tolga Şirin, *Türkiye'de Anayasa Şikâyeti*, s.396 vd.

yorumladığını söylemek mümkündür*. Diğer taraftan, yasanın uygulanmasının beklenmesi halinde anayasa şikâyetinin konusuz kalmasından endişe edilmekte, bu bağlamda yasa henüz uygulanmış olmasa da bazı koşullarda bireysel başvuruya konu edilmesinin önü açılmakta ve bu noktada potansiyel mağdur kavramı devreye girmektedir. Buna göre, bir yasanın uygulanmasının hiç öngörülmediği haller ile yasanın gelecekte uygulanacağı, fakat kesin zamanının tam olarak belirlenemeyeceği durumlar arasında ayırım yapılmakta, ikinci durumda potansiyel mağduriyet nedeniyle başvuru sıfatı kabul görmektedir. Diğer bir ifadeyle, yasanın yakın bir gelecekteki etkisi büyük bir olasılıkla öngörülebiliyorsa ve bu durum başvuru için açıksa, mutlaka yasanın uygulanmasının beklenmesi gerekmekte, henüz aktüel olmayan normların temel haklar üzerinde acil bir ilgisi bulunduğu durumlarda anayasa şikâyeti yolu açılmakta, özellikle de seçim kanunları bu hususa örnek teşkil etmektedir†.

Diğer taraftan, potansiyel mağdur kavramı sadece “güncellik” ölçütü ile değil, “doğrudanlık” ölçütü ile de ilgidir‡. Buna göre, kendiliğinden uygulanabilir nitelikteki yasalar, mağdur üzerinde doğrudan sonuç doğurmakta ve araya bir uygulama işlemi girmesine gerek kalmamaktadır. Benzer biçimde, daha sonra düzeltilemeyecek bir durumun ortaya çıkacak olması halinde, yasanın uygulanmasını beklemek başvuru açısından önemli hak ihlallerine neden olacağından, bu gibi durumlarda bireysel başvuru yolunun açılması isabetli olacağı düşünülmektedir. Bu açıklamalar, yasama işlemlerine karşı bireysel başvuru yolunu kapatan md.45/3 hükmünün Almanya uygulaması ve AİHM içtihatları ile uyumlu olmadığını da ortaya koymaktadır§.

Değerlendirme konusu yapılan bireysel başvuru kararında başvuru yapıldığı seçimlerin yapılması halinde kendilerinin %10 oranındaki ülke seçim çevresi barajını geçemeyecekleri gerekçesiyle bu aşamada “potansiyel mağdur” olduklarını iddia etmişler ise de, AYM kararını oluşturan çoğunluk görüşünde bu husus üzerinde hiç durulmadan kabul edilmezlik kararı verilmiştir.

* Ümit Kılınç, “Anayasa Mahkemesi Önünde Bireysel Başvuru: Kabul Edilebilirlik Kriterlerinin Uygulanması Konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Uyum ve Uyumsuzluklar”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 4, Sayı 14, Temmuz 2013, s.629 vd.

† Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti*, s.398.

‡ Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti*, s.407 vd.

§ Bertil Emrah Oder, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda (Anayasa Şikâyeti) Etkin ve Etkili Kullanımın Sorunu”, s.95-96.

Potansiyel mağdur kavramının Anayasa’da yer almadığı gibi, 6216 sayılı Kanun’da da yer almadığı, bu nedenle “güncel” bir mağduriyetin olmaması gerekçesiyle somut olayda bireysel başvuru yoluna gidilemeyeceği sonucuna varan ve karara karşı oy yazan bir hâkimin ulaştığı sonuca katılmak mümkün değildir. Zira yukarıda değinildiği üzere, potansiyel mağdur kavramı Almanya mevzuatında ve AİHS metninde açıkça yer almamakla beraber, Almanya AYM’si ve AİHM içtihatları ile geliştirilmiş bir kavramdır. Bahsi geçen karşı oy yazısında AYM’nin de bu konuda yerleşik içtihadı olmadığı ifade edilmiş ise de, AYM somut olayda eline geçen içtihat oluşturma fırsatını değerlendirmemiştir.

Yukarıda potansiyel mağdur kavramı ile ilgili olarak yapılan açıklamaları değerlendirme konusu yaptığımız olaya uyguladığımız ilk olarak söylenmesi gereken husus şudur: %10 ülke barajına ilişkin yasanın uygulanmasının beklenmesinden sonra bireysel başvuruda bulunulmasının kabulü halinde, ihlal saptaması yapılırsa bile bunun pratik bir etkisi olmayacaktır. Zira seçimler yapıp, %10 barajın uygulanması nedeniyle, başvuru partiler parlamentoya girme olanağını kaybetmiş olacaklardır. Nitekim 2015 yılında yapılan her iki genel seçimde de başvuru partiler sözü geçen barajı aşamadıklarından parlamentoya girememişlerdir. Diğer taraftan, sözü geçen yasal düzenlemenin başvuru partiler açısından hiç uygulanmaz olduğunu ileri sürmek mümkün olmayıp, yasanın gelecekte uygulanmasının kesin olduğu sonucuna da varılmaktadır. Esasen, daha önceki genel seçimlerde de söz konusu yasa başvuru partilere uygulandığı gibi, 2015 yılında yapılan genel seçimlerde de uygulanmıştır. Ayrıca, ihlal iddiasının oldukça önemli temel haklar olan seçme ve seçilme hakkı ile acil bir bağlantısı olduğu da görülmektedir. Yukarıda yer verilen ve doğrudan uygulanabilir nitelikteki yasalara karşı bireysel başvuru yolunun uygulanması gerektiğini ortaya koyan açıklamalar da potansiyel mağdur yaklaşımının somut olayda uygulanabilmesine olanak sağlamaktadır. Nitekim doktrinde de inceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru kararına konu olan olayda potansiyel mağdur kavramının şartlarının bulunmasına rağmen AYM’nin kabul edilmezlik kararı vermesi eleştirilmektedir[†].

* Alparslan Altan’ın karşı oy yazısı, paragraf 18-19.

† Ahmet Burak Bilgin, *Bireysel Başvuruda 3 Yıl: Bir İnsan Hakları Karnesi*, Legal Yayınları, İstanbul, 2016, s.112, dipnot 179.

3. Esas Bakımından Denetim Sorunu ve Neticesinde Verilebilecek Karar

AYM inceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuruya ilişkin davada, yasama işlemine karşı doğrudan bireysel başvuruda bulunulduğunu saptamış ve “*konu bakımından yetkisizlik*” gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı vermiştir. Mahkeme, yukarıda yaptığımız değerlendirmeler ışığında, ortada doğrudan uygulanabilir nitelikte bir yasama işlemi olduğu ve potansiyel mağdur yaklaşımına göre başvuruçular açısından mağdur olma halinin gerçekleştiği sonucuna varabilseydi, başvurunun esası hakkında da değerlendirmede bulunarak, bir temel hakkın ihlal edilip edilmediğine (6216 sayılı Kanun md.49/6) karar vermek durumunda kalacaktı.

Bu durumda AYM'nin ilk olarak 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 33. maddesinin 1. fıkrasında yer alan %10 barajın özellikle seçme ve seçilme hakkına yönelik bir müdahale oluşturduğunu kabul etmesi gerekecekti. Zira söz konusu yasal düzenleme nedeniyle, bireylerin oy verdikleri parti, bir seçim çevresinde milletvekili çıkarmak için yeterli oyu aldığı halde milletvekili çıkaramamakta, böylece bireylerin seçme hakkına yönelik bir müdahale oluşmaktadır. Diğer taraftan, aynı yasal düzenleme nedeniyle, adaylar da bir seçim çevresinde milletvekili seçilmek için yeterli oyu aldıkları halde milletvekili olamamaktadır.

Bu durumda üzerinde durulması gereken ikinci husus, söz konusu yasal düzenlemenin seçme ve seçilme hakkı yönünden bir hak ihlaline yol açıp açmadığıdır. Bu noktada %10 barajın ölçülü olmadığı, bu nedenle AY.md.13'de yer alan temel hakların sınırlandırılmasına ilişkin yasal düzenlemenin ölçülü olması gereği ile uyuşmadığı ileri sürülebilir* ve inceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru kararında, AYM, %10 ülke barajının seçme ve seçilme hakkının ihlali anlamına geldiğine yönelik bir tespitte bulunabilirdi. Nitekim 6216 sayılı Kanun'un 49/6. maddesinde bireysel başvurunun esas hakkındaki incelemesinde AYM'nin “*bir temel hakkın ihlal edilip edilmediğine*” karar vereceği belirtilmektedir. Bu durumda da AYM, 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 33. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “%10” ibaresinin iptali için itiraz yoluyla

* Abdullah Sezer, *Demokrasi Teorisi ve Pratiğinden Seçim Barajları*, Legal Yayınevi, İstanbul, 2014, s.251 vd.

konuyu AYM genel kurulu önüne götürebilirdi*. 6216 sayılı Kanun'un hükümet tasarısında, bu konuda AYM genel kuruluna başvurulmasına olanak veren yasal düzenleme bulunmakta ise de, bu düzenleme yasa metnin çıkartılmış, yasalaşmamıştır. Bu nedenle, tarihsel yorum açısından bakıldığında konunun itiraz yoluyla AYM genel kuruluna götürülmesi mümkün görülmeyebilir. Ancak, söz konusu hükmün kanundan çıkarılmış olmasının AYM'nin bu konuda karar vermesine engel olmadığı da ileri sürülebilir†. Kanaatimizce AYM'nin bu imkânı kullanabilmesi mümkün olmalıdır. Aksi halde, bir anayasal hakkı ihlal ettiği AYM tarafından saptanan bir kanun hükmünün uygulanmasına devam edilmiş olacaktır‡.

Somut olayda, %10 ülke seçim çevresi barajına ilişkin yasal düzenlemenin iptal edilmesi halinde, bu durumun aynı konu hakkında verilen AIHM kararıyla uyumsuzluk teşkil edeceğini ileri sürmek de mümkün değildir. Gerçekten de yukarıda değinilen AIHM kararında söz konusu seçim barajının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiş, ancak bu konuda devlete geniş bir takdir marjı tanındığı için Türkiye aleyhine karar verilmemiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin takdir marjı içinde görülen bir konu lehine ya da aleyhine bir değişikliğe gidilmesi AIHS'ne aykırı olmayacaktır§. Diğer taraftan, inceleme konumuz oluşturan bireysel başvuru kararı verilmezden önce bazı çevrelerde dile getirilen AYM'nin %10 ülke seçim çevresi barajına ilişkin yasal düzenlemeyi iptal etmesi halinde bu kararın AY.md.67/VII'de yer alan “seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz” hükmü nedeniyle 2015 yılında yapılan seçimlerde uygulanmasının mümkün olmadığı iddiası da kabul edilebilecek bir sav değildir. Zira AY.md.67/VII hükmü yasama organı tarafından

* Aynı yönde bkz. Gözde Atasayan, “Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa Şikâyeti Kararlarının Usuli Açından Değerlendirilmesi”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Legal Yayını, Cilt 3, Sayı 5, İstanbul, 2014, s.233.

† Öykü Didem Aydın, “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XV, Yıl 2011, Sayı 4, s.144; Ece Göztepe, “Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, s.28.

‡ Recep Kaplan, “Kanuna Karşı Bireysel Başvuru”, s.175.

§ Tolga Şirin, “Anayasa Mahkemesi ve Ulusal Seçim Barajı”, *Güncel Hukuk*, Ocak 2015/1, Sayı 133, s.48-49.

gerçekleştirilecek yasal düzenlemeler ile ilgili olup, AYM'nin vereceği iptal kararı bu hüküm kapsamında değerlendirilemez*.

Bireysel başvuru incelemesi sırasında %10 barajı bir hak ihlali olarak tespit eden AYM'nin bu hükmün iptali için AYM genel kuruluna başvurmasına imkân olmadığı sonucuna varılması halinde AYM, sadece ihlali tespit etmekle yetinecektir. Ancak bu durumda, 6216 sayılı Kanun'un 50/1. maddesinde yer alan "*Esas incelemesi sonucunda başvurunun hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi halinde ihlalin ve sonuçlarının kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir*" şeklindeki hükmün ne şekilde uygulanacağı sorunu ile karşılaşılacaktır. Bu durumda, en azından başvuru için hak ihlali tespit edilmiş bir kararın verilmesi gerektiği söylenebilir[†]. İnceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru kararında başvuru konumunda olan siyasal partiler açısından konuya yaklaşıldığında, sadece ihlal tespitinde bulunulması bu partiler açısından ihlalin sonuçlarını kaldırmaya yetmeyecek, sorun ancak yasal düzenleme ile giderilebilecektir. Bu nedenle, yukarıdaki önerilen çözüm yolunu kabul etmek somut olay açısından daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

B. Kararın Gerekçelendirilmesinde Yer Almayan Diğer Hususlar

Yukarıda ifade edildiği gibi, AYM, bir yasama işlemine karşı doğrudan bireysel başvuru yapıldığı saptamasında bulunarak, başvurular hakkında "*konu bakımından yetkisizlik*" nedeniyle kabul edilmezlik kararı vermiştir. Ancak, kararın gerekçelendirilmesinde kullanılan kimi hususlar da bireysel başvuru kurumu açısından önem taşımakta olup, aşağıda kısaca bunlar üzerinde durulmaktadır.

1. Bireysel Başvuru Hakkında Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunun Karar Vermesi

İlk dikkat çeken husus, AYM kararının bölüm tarafından değil, genel kurul tarafından verilmiş olmasıdır. Oysa 6216 sayılı Kanun'un genel kurulun görevlerini belirten 21/2. maddesinde bireysel başvuruların karara bağlanmasına dair bir hüküm bulunmadığı gibi, 22/1. maddesinde bu görev

* Tolga Şirin, "*Anayasa Mahkemesi ve Ulusal Seçim Barajı*", s.50.

† Recep Kaplan, "*Kanuna Karşı Bireysel Başvuru*", s.176.

bölmelere verilmiştir. Diğer taraftan, *Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü*'nün* 28/3. maddesinde “*Bölmelerden birinin görülmekte olan bir başvuruya ilişkin vereceği karar, mahkemenin önceden vermiş olduğu bir kararla çelişecekse, ilgili Bölüm başvuruyu karara bağlamadan önce bu hususu Genel Kurul önüne götürebilir*” hükmü bulunmakta olup, somut olayda AYM, bu hükme dayanarak başvurunun genel kurul tarafından karara bağlandığını belirtmiştir (paragraf 6). Ancak, 6216 sayılı Kanun’da bireysel başvuruların AYM genel kurulu tarafından karara bağlanmasına dair bir hüküm olmadığından, İçtüzük’le bu görevin genel kurula verilmesi kanuna aykırıdır. 6216 sayılı Kanun’un 28/2. maddesinde “*Bölüm ve komisyonların oluşumu ve iş bölümü ile ilgili hususlar İçtüzükle düzenlenir*” hükmü bulunmakta ise de, bu hüküm bölümlerin görevlerinin İçtüzük’le genel kurula bırakılmasına olanak verecek nitelikte değildir. Keza, 6216 sayılı Kanun’un 50/4. maddesinde bölümler arasındaki içtihat farklılığının genel kurul tarafından karara bağlanacağı ve buna ilişkin diğer ilkelerin İçtüzük’le düzenleneceği belirtilmiş ise de, somut olayda bir içtihat farklılığı değerlendirme konusu yapılmadığından, anılan hüküm gereğince bireysel başvuru hakkında genel kurulun karar vermesi mümkün görülmemektedir. Bu sorun, 6216 sayılı Kanun’da bireysel başvuru ile ilgili hususların sadece 7 madde (45-51. maddeler) ile düzenlenmiş olmasının yeterli olmadığını, bu nedenle, aslında kanunla düzenlenmesi gereken hususların içtüzükle düzenlenmek zorunda kaldığını da göstermektedir†.

2. Yüksek Seçim Kurulu Kararına Karşı Bireysel Başvuruda Bulunulması

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus (inceleme konumuzu oluşturan kararda ele alınmamakla beraber) da AY.md.79/II’nin son cümlesinde yer alan “*Yüksek Seçim Kurulu kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz*” hükmüne rağmen YSK kararından kaynaklandığı iddia edilen hak ihlallerinin, AYM önüne bireysel başvuru yoluyla götürülüp götürülemeyeceğidir. Bu bağlamda, 6216 sayılı Kanun’un 45/3. maddesinde

* Resmi Gazete, 12.07.2012, Sayı 28351.

† Sorun daha geniş bir perspektiften ele alındığında, anayasa yargılama usulü ile ilgili olarak mevcut yasal düzenlemenin yeterli olmadığı ve bu konunun anayasa yargısı ile ilgili literatürde de yeterince işlenmediğini ortaya koymaktadır. Bkz. Ahmet İyimaya, “Bireysel Başvuru İncelemesinde Anayasaya Uygunluk Denetimi Sorunu ve İnsan Hakları Mahkemesi Modeli”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı, 116, Ankara, 2016, s.422 vd.

yer alan, anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerin bireysel başvuruya konu olamayacağına ilişkin hükmünü de dikkate almak gerekmektedir.

Kanaatimizce, 6216 sayılı Kanun'un anılan 45/3. maddesindeki hüküm, YSK kararlarının bireysel başvuru konusu yapılmasına engel değildir. Zira, yukarıda değinilen AY.md.79/II'de yer alan düzenleme, YSK kararlarının kesin olduğunu, bu kararlar aleyhine başka bir mercie başvurulamayacağını vurgulamakta olup, YSK kararlarını bireysel başvuru kapsamı dışında tutmaya yönelik değildir. Aksine, YSK, yargılama işlevi de gören bir merci olup, YSK'nın görevli olduğu bir konuda karar vermesi ile AY.md.148/III'de yer alan "*olağan kanun yollarının tüketilmiş olması*" ve 6216 sayılı Kanun'un 45/2. maddesinde yer alan "*kanunda öngörülmiş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması*" koşulu gerçekleşmekte, başka bir mercie başvurulmadan, AYM'ne bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi söz konusu olmaktadır. YSK'nın isminin "mahkeme" olmaması, onun yargılama görevi yapmadığı anlamına gelmez. Anayasa'ya göre YSK; Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşmaktadır. Bu durumda, YSK Anayasa ile kurulmuş, tarafsız ve bağımsız bir yargı organı niteliğini taşımakta olup, bu yönü ile Yargıtay ve Danıştay'dan bir farkı bulunmamaktadır. Diğer yargı yollarının nihai karar organları olan Yargıtay, Danıştay gibi yüksek mahkeme kararlarına karşı bireysel başvuru yoluna gidilebileceği gibi, seçim yargısının nihai karar organı olan YSK kararlarına karşı da bireysel başvuru yoluna gidilebilir*.

AYM, YSK'yı somut norm denetimi yolunu harekete geçirebilecek bir "mahkeme" niteliğinde görmese[†] de bu yaklaşım somut norm denetimi ile ilgili olup, YSK kararlarının bireysel başvuru konusu

* Tolga Şirin, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı*, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015, s.94. Yazar; AY.md.148/III hükmünün 2010 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle anayasaya eklendiğini belirterek, anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemleri düzenleyen hükümlerine nazaran "sonraki hüküm" ve "özel hüküm niteliğini" taşıdığını vurgulamakta ve anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerin bireysel başvuru açısından incelenmesine bir engel teşkil etmeyeceğini ve bu sonucun iç hukukun AİHM içtihatları ile uyumlu hale gelmesini sağlayacağını da belirtmektedir.

[†] Esas 1992/12, Karar 1992/7, Karar Tarihi, 18.02.1992.

yapılmasına engel değildir*. YSK'nın siyasal hakların korunması için anayasaya dâhil edilmiş olması da dikkate alındığında, YSK kararlarına karşı bireysel başvuru yoluna gidilebileceğinin kabulü gerekir†. Nitekim AYM, YSK kararına karşı yapılan başvuruyu incelediği *Mansur Yavaş ve CHP* kararında‡, yerel yönetim seçimlerinin bireysel başvuru kapsamında olmadığı gerekçesiyle kabul edilmezlik kararı vermiş, YSK kararına karşı bireysel başvuruda bulunulamayacağına dair bir gerekçeye yer vermemiştir. Ancak AYM Genel Kurulu tarafından verilen *Atilla Sertel* kararında§ bu kez AY.md.79/II uyarınca YSK kararlarına karşı başka mercie başvurulmasının mümkün olmadığı gerekçesiyle “*konu bakımından yetkisizlik*” nedeniyle kabul edilemezlik kararı verilmiş, sonraki kararlarda da bu içtihat sürdürülmüştür.

Farklı bir bakış açısıyla da aynı sonuca ulaşılması düşünülebilir. AY.md.79/II'da “merci” sözcüğü yer almakta olup, bu sözcük anlam itibariyle daha ziyade idari birimleri çağrıştırmaktadır. Bireysel başvuru yolu bir idari başvuru, AYM de bir idari merci olmadığına göre, YSK kararına karşı AYM'ne bireysel başvuru yapılabilirdir.

Diğer taraftan, çalışmamızın konusunu oluşturan bireysel başvuru kararından anlaşıldığına göre; Demokratik Sol Parti dışındaki başvuru YSK'ya başvurmadan, doğrudan AYM'ne bireysel başvuruda bulunmuşlardır. Bu durumda, bu başvuru açısından AY.md.148/III hükmünün son cümlesinde yer alan “*Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır*” ve 6216 sayılı Kanun'un 45/2. maddesinde yer alan “*İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmâl için kanunda öngörülmiş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir*” hükümlerinin uygulanarak “*başvuru yollarının tüketilmemiş olması*” nedeniyle kabul edilmezlik kararı verilmesi gerekip gerekmediği de değerlendirme konusu yapılmalıdır. YSK kararında %10'luk barajdan kaynaklandığı iddia edilen ihlalin giderilmesi konusunda YSK tarafından yapılacak bir işlem bulunmadığı belirtildiğine göre, YSK tüketilmesi

* Hakan Atasoy, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s.192.

† Fazıl Sağlam, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2013, s.440-441.

‡ Başvuru Numarası 2014/5425, Karar Tarihi 23.07.2014.

§ Başvuru Numarası 2015/6723, Karar Tarihi 14.07.2015.

gereken bir başvuru yolu olarak görülmemiştir. Bu durumda, YSK'ya başvuru yapılsa bile, ihlali giderecek nitelikte bir kararın bu kurum tarafından verilmesi mümkün olmayacaktır. Bu saptama karşısında, YSK'ya yapılacak başvuru "etkili" bir başvuru olmayacağından, tüketilmesi gereken bir başvuru olarak görülemez. Nitekim çalışmamızın konusunu oluşturan kararın sonucuna farklı gerekçe ile katılan AYM üyesi Erdal Tercan'ın "karşı görüş"ünde "*seçim öncesinde Yüksek Seçim Kuruluna bu amaçla başvurulması düşünülebilir, ancak Yüksek Seçim Kurulu da ileri sürülen hak ihlali açısından etkili bir başvuru yolu değildir, yapabileceği hiçbir şey yoktur. Esasen, bu konuda Yüksek Seçim Kuruluna başvurmayı öngören hukuki bir yol öngörülmemiştir*" denilmektedir. Ancak, AYM kararını "*konu bakımından yetkisizlik*" nedenine dayandırdığından, bu hususun ayrıca üzerinde durulmaması bir eksiklik olarak nitelendirilmeyebilir.

3. Bireysel Başvuru Kapsamındaki Haklar

Değerlendirilmesi gereken bir diğer husus da bireysel başvuru kapsamındaki haklarla ilgilidir. AY.md.148/III'de "*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir*" hükmü bulunmaktadır. Bu hükme göre Anayasa ve AİHS'de yer alan haklardan örtüşenler bireysel başvuru konusu olabilecektir. Bu düzenlemenin isabetli olduğu tartışılabilir niteliktedir. Özellikle, Türkiye'nin AİHS'nden çekilmesi durumunda, düzenlemenin lafzı dikkate alındığında, bireysel başvuru hakkı konusuz kalabileceği ifade edilmektedir*.

Diğer yandan, Türkiye'nin de tarafı olduğu AİHS'ne Ek Protokoller de bulunmaktadır. Çalışmamızda değerlendirilen somut olayda bireysel başvuru konusu yapılan hak, AY.md.67'de düzenlenen "seçme ve seçilme hakkı" olup, bu hak AİHS'de değil, Ek 1 No'lu Protokolün 3. maddesinde yer almaktadır. AY.md.148/III hükmünün lafzı dikkate alındığında, Ek Protokoller kapsamında yer alan hakların AYM'ne bireysel başvuru konusu yapıp yapılamayacağı duraksama yaratmakta ise de, 6216 sayılı Kanun'un 45/1. maddesindeki "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller*" ifadesi bu duraksamayı gidermektedir. Gerçekten de, 6216 sayılı Kanun'un 45/1. maddesindeki

* Tolga Şirin, *Türkiye'de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru)*, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s.415.

hükmün anayasal düzenlemeyi somutlaştırıcı ve bireysel başvuru hakkının kapsamını genişletici nitelikte olduğu dikkate alındığında, inceleme konumuzu oluşturan AYM kararında (paragraf 19) belirtildiği gibi, AIHS'ne ek Türkiye'nin taraf olduğu protokollerde düzenlenen bir hakkın bireysel başvuru kapsamında olduğu sonucuna varılması olumlu karşılanmalıdır.

Buna karşılık, yerel seçimlerin AY.md.67 ve AIHS'nin Ek 1 Nolu Protokolün 3. maddesi kapsamındaki ortak koruma alanında yer almadığı ifade edilmelidir. Bahsi geçen Protokol hükmü serbest seçim hakkını sadece "yasama organı" seçimleri için güvence altına almıştır. Nitekim AIHM kararlarında (örneğin *Molka v. Polonya* kararı) bu hususa dikkat çekmektedir. AYM de *Mansur Yavaş ve Cumhuriyet Halk Partisi* başvurusuna ilişkin kararda aynı sonuca ulaşarak "konu bakımdan yetkisizlik" nedeni ile kabul edilmezlik kararı vermiştir*.

4. Siyasi Partilerin Bireysel Başvuru Ehliyeti

İnceleme konumuzu oluşturan bireysel başvuru kararında, 6216 sayılı Kanun'un 46. maddesinde yer alan "bireysel başvuru hakkına sahip olanlar" açısından da bir değerlendirme yapılmıştır. Bu hükmün 2. fıkrasında kamu tüzel kişilerinin bireysel başvuruda bulunamayacağı belirtilmiş olup, somut olayda bireysel başvuru hakkını kullanan siyasi partilerin kamu tüzel kişisi sayılamayacağı kararda isabetli biçimde belirtilmiştir (paragraf 20). Siyasi partilerin hukuki nitelikleri tartışmalı olmakla beraber, kamu tüzel kişileri olmadıkları, derneklere yakın bir hukuki statüye sahip oldukları söylenebilir. Bu durumda da siyasi partileri özel hukuk tüzel kişileri kapsamında görerek, md.46/2. gereğince tüzel kişiliğe ait hakların ihlal edildiği iddiasını bireysel başvuru konusu yapabilmelerini kabul etmek gerekir. Karara konu olan olayların niteliği dikkate alındığında, bireysel başvuruların, tüzel kişiliğe ait bir hakkın ihlali iddiasını yansıttığı anlaşılmaktadır ve bu nedenle siyasi partilerin bireysel başvuruda bulunmasında kanuna aykırı bir yön yoktur.

SONUÇ

AYM, 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 33. maddesinin 1. fıkrasında yer alan %10 ülke seçim çevresi barajına ilişkin bireysel

* Başvuru Numarası 2014/5425, Karar Tarihi 23.07.2014, paragraf 33-36.

başvuru kararında, bireysel başvuru kurumuyla ilgili önemli konuları ele alma imkânı bulmuştur.

Bu bağlamda, kararın AYM genel kurulu tarafından verilmesi daha geniş katılımlı bir müzakereye imkân sağlaması açısından olumlu olarak görülebilirse de, 6216 sayılı Kanun'da bireysel başvuruların, AYM'nin bölümleri tarafından karara bağlanacağı hiçbir istisnaya yer verilmeden belirtilmiştir. Dolayısıyla, bu konuda AYM genel kuruluna yetki veren AYM İçtüzüğü'nün 6216 sayılı Kanun'a aykırı olduğunu söylemek mümkündür. Aslında, bu durum, bireysel başvuru ile ilgili özellikle usul hükümlerinin 6216 sayılı Kanun'da yeterli biçimde düzenlenmediğini de göstermektedir.

AYM'nin kararında, YSK kararlarına karşı bireysel başvuru yapılamayacağına ilişkin bir kabul edilemezlik gerekçesine yer vermemesi olumlu olarak kabul edilebilirse de, Mahkeme sonraki kararlarında AY.md.79/II'de yer alan "*Yüksek Seçim Kurulu kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz*" hükmüne dayanarak YSK kararlarının bireysel başvuru kapsamında olmadığını açık biçimde ifade etmiştir. AYM'nin bu yaklaşımı da eleştiriyeye açıktır.

Kararda, AY.md.67'de düzenlenen seçme ve seçilme hakkının bireysel başvuru kapsamında bulunan haklar arasında değerlendirilmiş olması da dikkat çekmektedir. Anayasa, bireysel başvuru hakkı kapsamında olan hakları, Anayasa ve AİHS'nin ortak koruma alanında olan haklar şeklinde tanımlarken, 6216 sayılı Kanun; Türkiye'nin taraf olduğu AİHS'ne Ek Protokoller kapsamında yer alan hakların da bireysel başvuruya konu olabileceğini ifade etmiştir. AYM, Türkiye'nin de tarafı olduğu AİHS'ne Ek 1 Nolu Protokolün 3. maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkının da bireysel başvuru kapsamında olduğunu kabul ederek, bireysel başvuru kurumunun hukukumuza dâhil edilmesinin arkasında yatan AİHM kararlarıyla uyum sürecini gerçekleştirmek amacı açısından isabetli bir yaklaşım sergilemiştir.

AYM'nin siyasi partilerin bireysel başvuru ehliyetine sahip olduklarına hükmetmesi de kararda olumlu olarak görülebilecek bir diğer husustur. Gerçekten de siyasi partiler kamu tüzel kişisi olmadıklarından, 6216 sayılı Kanun'un 46/2. maddesinde yer alan kamu tüzel kişilerinin bireysel başvuru yapamayacağına ilişkin düzenlemenin onlara uygulanması mümkün değildir.

AYM'nin çalışmamızın konusunu oluşturan kararına yönelik genellikle olumlu değerlendirmeler, kararın odağını oluşturan gerekçe açısından geçerli değildir. Mahkeme, somut olayda yasama işlemine karşı doğrudan bireysel başvuruda bulunduğu gerekçesiyle 6216 sayılı Kanun'un 45/3. maddesi uyarınca kabul edilmezlik kararı vermiştir. Oysa bu yasal düzenleme, her türlü kamu gücü kullanımını bireysel başvuru kapsamına alan AY.md.148/III hükmüyle uyumlu değildir. Maddenin getiriliş amacının "actio popularis" tarzındaki başvuruları engellemek olduğu düşünülse bile, somut olayda olduğu gibi, araya bir uygulama işlemi girmesine gerek olmadan doğrudan uygulanabilir nitelikte olan kanun hükümlerine karşı bireysel başvuru yoluna kapatmak, anayasal düzenlemeye ters düşmektedir. Kaldı ki, somut olayda başvurucuların bir kısmı doğrudan kanuna karşı bireysel başvuruda bulunmadan önce YSK'ya başvurmuş olduklarından, başvurunun "doğrudan" kanuna karşı yapılmadığı sonucuna da varılabilirdi. AYM'nin bu konudaki olumsuz yaklaşımı, %10 ülke seçim çevresi barajının anayasaya uygunluğunun uzun bir aradan sonra yeniden yargısal değerlendirme konusu yapılmasına olanak vermemiş olması açısından da ayrıca dikkate değerdir. Özellikle, ülkemizin gündeminde olan, hükümet sistemine yönelik anayasa değişiklikleri dikkate alındığında, parlamenter hükümet sisteminde yasama organının içinden çıkan yürütme organında istikrar sağlamak düşüncesiyle savunulan %10 ülke seçim çevresi barajına ihtiyaç kalmadığı, en azından baraj oranının indirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

I. Literatür:

Akbulut, Olgun, “Serbest Seçim Hakkı”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa* (Editör Sibel İnceoğlu), 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

Atasayan, Gözde, “Anayasa Mahkemesi’nin Anayasa Şikâyeti Kararlarının Usuli Açından Değerlendirilmesi”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Legal Yayını, Cilt 3, Sayı 5, İstanbul, 2014.

Atasoy, Hakan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015.

Aydın, Öykü Didem, “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XV, Yıl 2011, Sayı 4.

Baş, Sezgin, *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları*, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Bilgin, Ahmet Burak, *Bireysel Başvuruda 3 Yıl: Bir İnsan Hakları Karnesi*, Legal Yayınları, İstanbul, 2016.

Boyar, Oya, “Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa* (Editör Sibel İnceoğlu), 2. Baskı, Beta Yayını, İstanbul, 2013.

Candan, Turgut, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması”, *HUKAB Sempozyum Serisi 1*, HUKAB Yayını, Ankara, 2011.

Çelik, Yeşim, *Türk Hukukunda Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi Uygulaması*, Adalet Yayınları, Ankara, 2016.

Çelikyay, Hakan Sabri, “Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarının ‘Başvuru Yollarının Tüketilmesi’ Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt LXXIII, Yıl 2015, Sayı 1.

Efe, Metin, *Anayasa Mahkemesi Uygulamaları Kapsamında Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartları*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016.

Göztepe, Ece, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl 2011, Sayı 95.

Güveyi, Nazmiye, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Aşamaları*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015.

İnceoğlu, Sibel, “Birinci Yılında Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kararları Analizi”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Legal Yayınları, Cilt 3, Sayı 5, İstanbul, 2014.

İyimaya, Ahmet, “Bireysel Başvuru İncelemesinde Anayasaya Uygunluk Denetimi Sorunu ve İnsan Hakları Mahkemesi Modeli”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 116, Ankara, 2016.

Kanadoğlu Korkut, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015.

Kanadoğlu, Korkut, “Bireysel Başvuruda Mahkeme Kararlarının Denetimi Kapsamı”, *Güncel Hukuk*, Eylül 2013, Sayı 117.

Kaplan, Recep, “Kanuna Karşı Bireysel Başvuru”, *Bireysel Başvuru İncelemeleri 1*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 2013.

Karaman, Ebru, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Kaya, Emir, “Bireysel Başvurunun Anayasa Yargısına Etkisi: On Yıl Yasağı ve Kadının Soyadı Örneği”, *Bireysel Başvuru İncelemeleri 1*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 2013.

Kılınç, Ümit, “Anayasa Mahkemesi Önünde Bireysel Başvuru: Kabul Edilebilirlik Kriterlerinin Uygulanması Konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Uyum ve Uyumsuzluklar”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 4, Sayı 14, Temmuz 2013.

Oder, Bertil Emrah, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.

Oder, Bertil Emrah, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda (Anayasa Şikâyeti) Etkin ve Etkili Kullanım Sorunları”, *Bireysel Başvuru-Anayasa Şikâyeti*, HUKAB Sempozyum Serisi 1, (Editör Musa Sağlam), HUKAB Yayınları, Ankara, 2011.

Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, 14. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.

Sağlam, Fazıl, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2013.

Sağlam, Fazıl, “Anayasa Şikâyeti Kurumunun Türk Hukukuna Kazandırılması ile İlgili Sorunlar ve Çözüm Olanakları”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 2006.

Sezer, Abdullah, *Demokrasi Teorisi ve Pratiğinden Seçim Barajları*, Legal Yayınevi, İstanbul, 2014.

Şirin, Tolga, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı*, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015.

Şirin, Tolga, “Anayasa Mahkemesi ve Ulusal Seçim Barajı”, *Güncel Hukuk*, Ocak 2015/1, Sayı 133.

Şirin, Tolga, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru)*, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

Tanör, Bülent - Yüzbaşıoğlu, Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 12. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2015.

Tögel, Akif, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Kanun Kavramı*, Adalet Yayınları, Ankara, 2016.

II. Anayasa Mahkeme Kararları: (www.anayasa.gov.tr)

Esas 1992/12, Karar 1992/7, Karar Tarihi 18.02.1992

Esas 2011/59, Karar 2012/34, Karar Tarihi 01.03.2012

Büyük Birlik Partisi ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru Numarası 2014/8842,
Karar Tarihi 06.01.2015

Mansur Yavaş ve CHP Başvurusu, Başvuru Numarası 2014/5425, Karar
Tarihi 23.07.2014

Atilla Sertel Başvurusu, Başvuru Numarası 2015/6723, Karar Tarihi
14.07.2015

Ali Kemal Renklioğlu Başvurusu, Başvuru Numarası 2012/171, Karar Tarihi
12.02.2013

Büyük Birlik Partisi ve Saadet Partisi Başvurusu, Başvuru Numarası
2014/8843, Karar Tarihi 10.12.2015

Deniz Seki Başvurusu, Başvuru Numarası 2014/5170, Karar Tarihi
25.06.2015